

Katarzyna Drag

<https://orcid.org/0000-0001-9920-3526>

katarzyna.drag@upjp2.edu.pl

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

<https://ror.org/0583g9182>

Anna Miśkowiec

<https://orcid.org/0009-0002-7848-380X>

anna.miskowiec@upjp2.edu.pl

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

<https://ror.org/0583g9182>

Personalistyczna wizja kultury wobec Hallowskiej koncepcji kultury. Implikacje dla kształcenia kompetencji komunikacji międzykulturowej

Punktem wyjścia rozważań zawartych w tym artykule jest przekonanie o istotnej roli kompetencji komunikowania międzykulturowego każdej osoby, a co za tym idzie, naukowe zobowiązanie do troski o proces nabywania tych kompetencji. Z tego zobowiązania wyniknęła próba zastosowania porównawczej syntezy dwóch wizji kultury i sprawdzenia, czy efektem tych działań może być synergiczna propozycja, umożliwiająca kształcenie kompetencji kluczowych dla osobowego i społecznego rozwoju człowieka na pogłębionym poziomie. Warto podkreślić, że dotychczas w literaturze podobne próby nie były podejmowane. Przedstawione w artykule zestawienie dwóch wizji kultury pozwala na teoretyczną analizę potencjału ich synergii. Takie ujęcie może sprzyjać

lepszemu rozumieniu i promowaniu wartości personalistycznych w edukacji, wspierając rozwój osobowy i społeczny człowieka.

Rozwój ten jest integralnie związany z kulturą i jej komunikowaniem w różnych wymiarach na różnych poziomach.

Kultura jest rzeczywistością dynamiczną dzięki dynamizmowi osoby, który ujawnia się przede wszystkim w twórczości człowieka i jego wszelkich procesach komunikacyjnych. Dynamizm ten odślania się także w sposobach uczestniczenia w przestrzeni kulturowej. Ten sam człowiek może czasem bardzo aktywnie i twórczo wykorzystywać określone elementy kultury we własnym duchowym rozwoju i komunikacji wartości, innym znów razem stawiać się pasywnym konsumentem innych elementów kultury z negatywnymi dla siebie skutkami¹.

Kultura stanowi dla człowieka swoiste *universum* wartości materialnych i duchowych, będąc równocześnie nośnikiem oraz repozytorium treści o charakterze ogólnoludzkim. W określonych segmentach tego uniwersum funkcjonują konkretne jednostki i grupy, zakorzenione w danej tradycji kulturowej. Kultura wyznacza dla nich przestrzeń internalizacji norm i wartości, formowania tożsamości oraz budowania poznawczych i aksjologicznych ram interpretacji rzeczywistości. Wpływa tym samym na kształtowanie postaw, wzorów zachowań, relacji interpersonalnych oraz sposobów projektowania przyszłości. Jednocześnie stanowi kontekst dla tworzenia, interpretowania i użytkowania wytworów kulturowych. W tym ujęciu komunikowanie – zwłaszcza w perspektywie międzykulturowej – musi być analizowane jako proces głęboko zakorzeniony w systemach wartości określonych społeczności. Oznacza to konieczność uwzględnienia wymiaru aksjologicznego jako kluczowego czynnika warunkującego wzajemne zrozumienie, interpretację komunikatów oraz formy interakcji między przedstawicielami różnych kultur.

W związku z tym komunikowanie – szczególnie w perspektywie międzykulturowej – musi być analizowane jako proces głęboko osadzony w systemach wartości poszczególnych społeczności, co nakłada konieczność świadomego uwzględniania jego wymiaru aksjologicznego. Pożądane wydaje się propagowanie personalistycznej² wizji kultury, która akcentuje centralną rolę osoby

1 K. Drąg, M. Drożdż, *Godność osoby w komunikowaniu międzykulturowym*, w: *Godność osoby w mediach – media godne osoby*, red. M. Drożdż, K. Drąg, Tarnów 2020, s. 38.

2 Więcej o personalizmie np.: W. Chudy, *Filozofia personalistyczna Jana Pawła II* (Karola Wojtyły), „Teologia Polityczna” 3 (2005–2006), s. 233–252; *Osoba, wspólnota, wartości*:

jako podmiotu i celu wszelkiej działalności kulturotwórczej. Taka perspektywa umożliwia pełniejsze zrozumienie różnic kulturowych oraz sprzyja budowaniu dialogu opartego na szacunku dla godności człowieka.

W takim duchu w niniejszym artykule zastosowano syntezę porównawczą personalistycznej wizji kultury w ujęciu Jana Pawła II oraz Hallowskiej koncepcji kultury. Koncepcję Halla wybrano w ramach przeglądu literatury, spośród dostępnych koncepcji, ze względu na jej systematyczne rozróżnienie aspektów jawnych i ukrytych kultury, szerokie rozpowszechnienie w badaniach i edukacji międzykulturowej. Synteza porównawcza polega nie tylko na zestawieniu dwóch wizji kultury, lecz także na wydobywaniu ich wspólnych i uzupełniających się elementów. Dzięki temu możliwe staje się stworzenie bardziej całościowego ujęcia, w którym oba modele wzajemnie się dopełniają. Synergia tych koncepcji polega więc na tym, że ich połączenie pozwala uchwycić kulturę w sposób pełniejszy, niż byłoby to możliwe przy wykorzystaniu każdej z nich osobno.

Personalistyczna wizja kultury podkreśla wartość osoby ludzkiej jako centrum życia kulturowego, w tym procesów komunikacyjnych, natomiast model oparty na koncepcji Edwarda Halla umożliwia systematyczną analizę kultury poprzez rozróżnienie jej aspektów jawnych i ukrytych. Celem tego artykułu jest wskazanie potencjału rozumienia wizji kultury w ujęciu personalistycznym promowanej przez Jana Pawła II w procesie kształtowania kompetencji międzykulturowych, coraz bardziej potrzebnych w zglobalizowanym świecie³. By osiągnąć ten cel, skorelowano rozumienie istoty kultury definiowanej przez Jana Pawła II z popularnym i szeroko stosowanym w edukacji międzykulturowej, wywodzącym się z antropologii kultury, rozróżnieniem na uświadomione (widoczne) i nieuświadomione (niewidoczne) komponenty kultury.

personalizm Karola Wojtyły – Jana Pawła II, red. A. Lekka-Kowalik, G. Barth, K. Guzowski, B. Sipiński, Lublin 2021; A.M. Wierzbicki, *Filozofowie personalistycznego przebudzenia: Karol Wojtyła i Tadeusz Styczeń*, „Studia Pigioniana” 3 (2020), s. 9–24; z uwagi na zakres i cel artykułu pominięto szczegółowe omówienie personalizmu i związków Jana Pawła II z nim; odwołania do personalizmu mają charakter funkcjonalny.

3 Por. D. Glondys, M. Bednarczyk, *Komunikacja międzykulturowa albo lepiej nie wychodź z domu*, Kraków 2020, s. 13.

Wybrane aspekty wizji kultury i komunikacji międzykulturowej według Jana Pawła II

Ważnym i podstawowym źródłem refleksji na temat roli wizji kultury promowanej w nauczaniu Jana Pawła II jest Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* Soboru Watykańskiego II. Ojcowie soboru podkreślili, że to właśnie poprzez kulturę, rozumianą jako pielęgnowanie dóbr i wartości wpisanych w naturę człowieka, osoba osiąga prawdziwe i pełne człowieczeństwo⁴. Według nauczania Soboru Watykańskiego II kultura obejmuje wszelkie działania, dzięki którym człowiek rozwija i doskonali zdolności swojego ducha i ciała, a także poprzez poznanie i pracę stara się twórczo kształtować otaczający świat. Podkreślenie nierozzerwalnego związku kultury i człowieczeństwa, zawarte w soborowej konstytucji⁵, było wyraźne i jednoznaczne, ale jednocześnie nauka ta przekazana w „lapidarnej, skondensowanej formie, domagała się omówienia i komentarza oraz przełożenia na język coraz szybciej zmieniającego się świata”⁶. Osobą, która rozwinęła rozważania na temat roli kultury w życiu człowieka oraz istoty komunikowania międzykulturowego, był Jan Paweł II. Teza fundamentalna zawarta w dokumencie soborowym dotycząca relacji kultura–człowiek była rozwijana przez niego wielokrotnie, w różnych formach, w ciągu trwania całego pontyfikatu⁷. Zagadnienie kultury w jej różnych odsłonach było omawiane przez Jana Pawła II m.in. w kontekście antropologicznym, filozoficznym, teologicznym⁸. Spośród tych różnych ujęć szczególnie znaczące jest to, które ukazuje kulturę w jej antropologicznym wymiarze jako rzeczywistość nierozzerwalnie związaną z człowiekiem i jego osobowym rozwojem.

4 Por. Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, 7.12.1965, 53.

5 Por. Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, 53.

6 R. Kaczorowski, *Jana Pawła II mówienie o kulturze. Na marginesie jego „Listu do artystów”*, „Studia Gdańskie” 12 (1999), s. 292.

7 Por. K.A. Houde, *Man creates culture, culture creates man: the reciprocal relationship between humanity and culture in the life and thought of saint John Paul II*, „Roczniki Kulturoznawcze” 15 (2024) nr 3, s. 7–48; M. Fiszer, *Jan Paweł II o roli kultury w życiu człowieka i narodów*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 29 (2010) nr 2, s. 153–177.

8 Por. K. Gładkowski, *Personalistyczna koncepcja kultury Jana Pawła II. Próba interpretacji antropologicznej wybranych przemówień*, „Roczniki Kulturoznawcze” 15 (2024) nr 3, s. 73–101; J. Król, *Znaczenie i rola kultury w nauczaniu Jana Pawła II w kontekście wybranych współczesnych jej ujęć*, „Roczniki Kulturoznawcze” 15 (2024) nr 3, s. 51–71.

Personalistyczna wizja kultury opiera się na kilku założeniach, spośród których warto przywołać wybrane, a ważne z perspektywy kształcenia kompetencji międzykulturowych.

Pierwszym z założeń jest przekonanie, że osoba jest źródłem kultury i pozostaje celem kultury. Jan Paweł II pisał, że „kultura jest właściwością człowieka”⁹, wywodzi się z niego i dla niego istnieje. Kultura jest czynnikiem wyodrębniającym człowieka spośród innych istot na takich samych zasadach, jak inteligencja czy język i wolność – podkreślał papież w 1982 roku podczas spotkania z intelektualistami w Coimbrze¹⁰. Tym samym podkreślał status kultury jako wyróżnika człowieka.

Po drugie, istota kultury ujawnia się przede wszystkim w procesie samopoznania, duchowego rozwoju i odpowiedzialnego działania. Dopiero wtórnie kulturę można rozpatrywać jako rzeczywistość zewnętrzną – zbiór wytworów materialnych i instytucjonalnych, które swoje źródła mają w pierwotnym i nierozzerwalnym związku człowieka i kultury. Popularny podział wytworów kultury na to, co materialne i niematerialne w optyce personalistycznej zyskuje hierarchiczny układ. To, co materialne, jest wtórne względem aspektów niematerialnych – intelektualnych, duchowych.

Po trzecie, kultura jest rzeczywistością dla człowieka nieodzowną. Jan Paweł II mówił: „człowiek nie może obejść się bez kultury. Kultura jest właściwym sposobem istnienia i bytowania człowieka”¹¹. Kultura stanowi przestrzeń, w której człowiek odkrywa sens własnego życia i nadaje mu kierunek. To poprzez nią wyraża swoje wartości, buduje więzi społeczne i rozwija tożsamość. Co więcej, człowiek nie może „uciec” przed kulturą – nawet jeśli próbuje się od niej zdystansować, zawsze pozostaje zanurzony w określonych normach, symbolach i tradycjach, które go kształtują. Bez kultury traci istotny punkt odniesienia, pozwalający rozumieć siebie oraz innych. Jan Paweł II zwracał uwagę, że kultura nie jest jedynie dodatkiem do życia, lecz jego fundamentem. Jest sposobem, w jaki człowiek tworzy, myśli, komunikuje się i przekazuje

9 Jan Paweł II, *Kultura służy wyniesieniu człowieka i rozwojowi współpracy między narodami. Przemówienie do intelektualistów*, Coimbra 15 maja 1982, w: *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Rzym–Lublin 1988, s. 142.

10 Jan Paweł II, *Kultura służy wyniesieniu człowieka i rozwojowi współpracy między narodami*, s. 142.

11 Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w siedzibie UNESCO*, 2.06.1980, 6, <https://teologiapolityczna.pl/jan-pawel-ii-przemowienie-wygloszone-2-czerwca-1980-roku-w-unesco> (12.10.2025).

dziedzictwo kolejnym pokoleniom. W tym sensie troska o kulturę jest jednocześnie troską o człowieka i o jego pełny rozwój¹².

Po czwarte, wielość kultur (w tym różnice międzykulturowe) nie przeczą temu, że człowiek w sensie najbardziej podstawowym funkcjonuje w jednej kulturze ludzkiej. Jedność kultury ludzkiej jest prymarna względem wielości kultur partykularnych i daje najbardziej solidny fundament dialogu międzykulturowego.

Człowiek bytuje zawsze na sposób jakiejś kultury sobie właściwej, która z kolei stwarza pomiędzy ludźmi właściwą dla nich więź, stanowiąc o międzyludzkim i społecznym charakterze ludzkiego bytowania. Stąd też w jedności kultury, jako właściwego sposobu istnienia człowieka, bierze zarazem początek wielość kultur, wśród których człowiek bytuje. W tej wielości człowiek rozwija się, nie tracąc istotnego kontaktu z jednością kultury jako podstawowego i istotnego wymiaru swego istnienia i bytowania¹³.

Ten ważny fragment wystąpienia papieża podkreśla nierozzerwalny związek człowieka z kulturą, wskazując, że ludzka egzystencja zawsze przybiera formę osadzoną w określonej kulturze. Kultura nie jest jedynie tłem czy zbiorem zewnętrznych norm, lecz aktywnym czynnikiem kształtującym więzi społeczne i interpersonalne, nadając człowiekowi możliwość funkcjonowania w wymiarze społecznym. Jan Paweł II wskazał na dynamiczny charakter kultury: choć istnieje wielość kultur, w których człowiek uczestniczy, każda jednostka zachowuje kontakt z fundamentalną jednością kultury, która stanowi podstawę ludzkiego istnienia i wartości. Powyższy cytat można rozumieć jako potwierdzenie tezy personalistycznej, że jedność kultury jest koniecznym warunkiem rozwoju jednostki w różnorodnym świecie społecznym.

Po piąte, podział na materialne i duchowe aspekty kultury niesie głęboki sens, nie jest podziałem wyłącznie klasyfikacyjnym. Papież wskazywał na dwukierunkową zależność między tymi aspektami i wyjaśniał sens tej zależności w następujących słowach:

W dziedzinie kultury człowiek jest zawsze faktem pierwszym: pierwotnym i podstawowym. Jest to zaś człowiek jako całość: w integralnym całokształcie swojej duchowo-materialnej

12 Por. J. Królikowski, *Wielka lekcja duchowości i humanizmu. Papież Jan Paweł II w siedzibie UNESCO w Paryżu (2 czerwca 1980 roku)*, „Studia Socialia Cracoviensia” 11 (2019) nr 1 (20), s. 61–73.

13 Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w siedzibie UNESCO*, 6.

podmiotowości. I jeśli słuszny jest podział kultury na duchową i materialną, zależnie od charakteru i treści wytworów, w których się ona przejawia, to równocześnie należy stwierdzić, że z jednej strony dzieła kultury materialnej świadczą zawsze o jakimś „uduchowieniu” materii, o poddaniu tworzywa materialnego energii ludzkiego ducha: inteligencji, woli – z drugiej zaś strony dzieła kultury duchowej świadczą, na odwrót, o swoistej „materializacji” ducha i tego, co duchowe¹⁴.

Taka interpretacja znanego i funkcjonalnego w antropologii kultury podziału na to, co w kulturze materialne i niematerialne nadaje mu głęboki sens.

Antropologiczna perspektywa rozpatrywania istoty kultury promowana przez Jana Pawła II wydaje się szczególnie wartościowa i możliwa do wykorzystania w procesie poszerzania kompetencji międzykulturowych. Jest ona warta skorelowania z potencjałem koncepcji kultury Edwarda Halla.

Koncepcja widocznych i niewidocznych wymiarów kultury według Edwarda Halla

Teoretyczne podstawy popularnej metafory „kultury jako góry lodowej” sięgają korzeniami do koncepcji kultury, którą opisywał Edward Hall, amerykański antropolog i etnolog, autor m.in. książki *Beyond culture* wydanej po raz pierwszy w 1976 roku¹⁵. On rozpropagował ideę nieuświadomionych wymiarów kultury, które przekładają się na zewnętrzne, uświadomione zachowania i artefakty¹⁶. Jego antropologiczna wizja kultury obejmuje „zbiór elementów zewnętrznych, widocznie ujawniających się w cechach danej kultury, uzupełniony przez szeroki zestaw elementów równie wpływowych, głęboko powiązanych z tymi pierwszymi, ale działających na poziomie ukrytym, nieświadomym i podziemnym”¹⁷. Podstawowe założenia teoretyczne Edwarda Halla i wrażliwość na nieuświadomione i niewidoczne wymiary kultury zaowocowała modelem znanym pod nazwą „model kultury jako góry

14 Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w siedzibie UNESCO*, 8.

15 E. Hall, *Beyond culture*, Garden City 1976.

16 M. Dan, *Culture as a multi-level and multi-layer construct*, „Review of International Comparative Management” 21 (2) (2020), s. 232.

17 P. Granata, *Culture as mediatization: Edward T. Hall's ecological approach*, „Inmediaciones de la Comunicación” 11 (2016), s. 68.

lodowej” – ang. *iceberg model of culture* (w różnych wariantach, ale oparty na tych samych fundamentalnych założeniach¹⁸).

Góra lodowa składa się z dwóch odmiennych części: tej nadwodnej, łatwo dostrzegalnej, oraz znacznie większej, ukrytej pod powierzchnią morza. Dolna część, choć niewidoczna, stanowi zwykle wielokrotnie większą objętość całej struktury. Analogicznie według koncepcji Edwarda Halla, niewielki fragment kultury pozostaje jawny i rozpoznawalny w codziennych interakcjach, podczas gdy znaczna jej część ma charakter ukryty, nie w pełni uświadamiany nawet przez członków danej zbiorowości.

Metafora „góry lodowej” jest stosowana nie tylko ze względu na proporcje elementów widzialnych i niewidzialnych, lecz również dlatego, że w nawigacji to właśnie część podwodna stanowi największe zagrożenie. Podobnie w komunikowaniu międzykulturowym czynniki niewidoczne – ukryte normy, wartości, przekonania czy schematy interpretacyjne – mogą generować najpoważniejsze trudności. To one prowadzą do nieporozumień, błędnych interpretacji, napięć i konfliktów, ponieważ oddziałują w sposób niejawny, lecz decydujący dla wzajemnego zrozumienia.

Koncepcja autorstwa Edwarda T. Halla ukazuje kulturę jako strukturę wielowarstwową, w której elementy widoczne stanowią jedynie niewielką część całości. Na powierzchni znajdują się zewnętrzne, łatwo dostrzegalne aspekty, takie jak język, zwyczaje, stroje, sztuka czy codzienne formy zachowań. To one najczęściej stają się pierwszym punktem odniesienia w kontakcie z odmienną kulturą, choć w rzeczywistości odzwierciedlają jedynie minimalną część jej pełnego wymiaru.

Znacznie istotniejsza, choć trudniej uchwytna, jest warstwa ukryta, obejmująca niepisane normy społeczne, konwencje komunikacyjne, zasady organizowania relacji międzyludzkich oraz praktyki regulujące funkcjonowanie wspólnoty. Jeszcze głębiej znajdują się fundamentalne wartości, przekonania, schematy poznawcze oraz podstawowe założenia dotyczące natury świata i człowieka. To one stanowią właściwy rdzeń kultury, ponieważ kształtują sposób postrzegania rzeczywistości i decydują o interpretacji zjawisk społecznych¹⁹.

18 Por. L. Halverson-Wente, *Developing intercultural communication competence*, <https://mlpp.pressbooks.pub/interculturalcommunicationcompetence/> (10.09.2025).

19 Por. *Beyond the surface: Exploring the iceberg of culture*, 2024, <https://thecorecollaborative.com/beyond-the-surface-exploring-the-iceberg-of-culture/> (11.10.2025).

Metafora „góry lodowej” podkreśla zatem, że zrozumienie kultury wymaga wyjścia poza obserwację tego, co bezpośrednio dostrzegalne, i uwzględnienia głębokich, często nieuświadomionych, czynników determinujących ludzkie zachowania. Model ten znajduje szczególne zastosowanie w badaniach nad komunikacją międzykulturową, ponieważ uwrażliwia na złożoność procesów kulturowych oraz konieczność interpretowania zachowań w kontekście ukrytych znaczeń i wartości. Omawiana metafora charakteryzuje się więc dużym potencjałem kształcenia postaw i refleksji o charakterze aksjologicznym. O potencjale tym może świadczyć wybór zagadnień i aspektów, które można przyporządkować do niewidocznej części modelu. W kulturze istnieje wiele wartości, przekonań i norm funkcjonujących na różnych poziomach (od ukrytych reguł społecznych, po domyślne sposoby postępowania jednostki). Aby oddać złożoność i różnorodność tych elementów, w poniższej liście zestawiono przykłady obejmujące normy społeczne, komunikacyjne i moralne, przekonania dotyczące czasu, przestrzeni oraz emocji, pokazując wielopoziomowy i złożony charakter ukrytej części kultury. Wymienić tu można np.: stosunek do autorytetów, stosunek do religii, pojmowanie dobra i zła, podejście do pieniędzy i bogactwa, rolę religii, normy społeczne i moralne, normy dotyczące płci, normy dotyczące wieku, normy dotyczące gościnności, hierarchie i struktury społeczne, poziom dystansu władzy, znaczenie statusu społecznego, hierarchiczność w pracy i rodzinie, sposób komunikacji, wysoki lub niski kontekst, znaczenie ciszy, ukryte zasady grzeczności, rolę humoru, postrzeganie czasu, punktualność, tempo życia, długoterminowe lub krótkoterminowe planowanie, postrzeganie przestrzeni, dystans osobisty, podejście do prywatności, rolę przestrzeni wspólnej, sposób podejmowania decyzji, indywidualizm lub kolektywizm, decyzje konsensualne lub indywidualne, rolę emocji i intuicji, wyobrażenia o świecie i naturze, stosunek do natury, przekonania o przeznaczeniu, niewypowiedziane reguły i założenia, domyślne sposoby rozwiązywania konfliktów, ukryte oczekiwania, emocje i ich wyrażanie, emocje dopuszczalne do okazywania, normy okazywania złości, smutku i radości, sposoby okazywania aprobaty i dezaprobaty.

Istotne jest także to, że kultura, podobnie jak góra lodowa, stanowi spójny, niepodzielny system, w którym warstwa jawna i ukryta pozostają wzajemnie powiązane. Widoczne przejawy kultury są bezpośrednim rezultatem głęboko

zakorzenionych, niewidocznych czynników, które determinują ich kształt i funkcjonowanie²⁰.

Koncepcja kultury Jana Pawła II a koncepcja kultury Edwarda Halla — wyniki syntezy porównawczej

Porównanie personalistycznej wizji kultury, obecnej w nauczaniu Jana Pawła II, z modelem kultury jako „góry lodowej” opartej na koncepcji kultury Edwarda T. Halla ukazuje, że oba ujęcia — choć zakorzenione w odmiennych tradycjach intelektualnych — posiadają komplementarny potencjał, który może zostać twórczo wykorzystany w kształceniu kompetencji komunikacji międzykulturowej. Personalistyczna refleksja nad kulturą, osadzona w antropologii chrześcijańskiej, podkreśla centralną rolę osoby jako podmiotu i celu wszelkiej działalności kulturotwórczej. Kultura jest w tym ujęciu nie tylko zbiorem wytworów czy wzorów zachowania, lecz przede wszystkim przestrzenią, w której człowiek odkrywa sens własnego życia, formuje tożsamość, wyraża wartości i buduje relacje z innymi. Jej istota ma charakter aksjologiczny i duchowy, a jej rozwój pozostaje nierozdzielnie związany z integralnym rozwojem człowieka. W tym kontekście kultura jawi się jako dynamiczna rzeczywistość zakorzeniona w godności osoby, która poprzez twórczość (zarówno codzienną, jak i wybitną) kształtuje świat wartości i znaczeń. W świetle myśli personalistycznej podział zaproponowany przez Halla nie odnosi się wyłącznie do „wielkiej” twórczości wybitnych jednostek — artystów, uczonych, polityków czy reformatorów — lecz obejmuje również „małą” twórczość wszystkich ludzi, realizowaną w ramach codziennych aktywności. Obejmuje ona zarówno pracę zawodową, jak i zwyczajne usprawnienia czy innowacje, które wprowadzane są w życie codziennym, a także procesy komunikowania sensów i wartości. W jej zakres wchodzi również wytwarzanie oraz doskonalenie narzędzi, jak i wszelkie działania stanowiące wyraz ludzkiej racjonalności. Twórczość ta urzeczywistnia się ponadto w nowych ideach, koncepcjach i poglądach, które, syntetyzując się i kumulując, współtworzą postęp kultury, warunkując tym samym rozwój człowieka oraz całych społeczeństw.

Model kultury jako „góry lodowej”, wywodzący się z antropologii pragmatycznej reprezentowanej przez Halla, przyjmuje natomiast perspektywę

20 G. A. Ziętała, *Język — kultura — komunikacja. Biznes w świecie wielokulturowym*, Nowy Sącz 2022, s. 44.

strukturalną i analityczną. W tym modelu większość zjawisk kulturowych pozostaje ukryta pod powierzchnią świadomego działania i manifestuje się poprzez nieuświadomione wartości, normy, przekonania, schematy interpretacyjne czy wzorce relacji. Zewnętrzne elementy kultury (język, obyczaje, artefakty) są w tym ujęciu jedynie widoczną manifestacją głębokich, podskórnych mechanizmów, które determinują zachowanie jednostki. Hallowska koncepcja umożliwia systematyczne rozpoznawanie tych ukrytych czynników, co ma istotne znaczenie w procesie rozumienia odmiennych kultur oraz identyfikowania źródeł nieporozumień w komunikacji międzykulturowej.

Analiza porównawcza obu koncepcji pozwala dostrzec między nimi zasadniczą różnicę akcentów. Personalizm koncentruje się na znaczeniu wartości i duchowego wymiaru kultury, a także na jej zakorzenieniu w podmiotowości osoby ludzkiej. Hall natomiast ujmuje kulturę przede wszystkim jako system regulacji i wzorów zachowania, eksponując jej warstwę nieuświadomioną i funkcjonalną. Różnice te nie muszą jednak prowadzić do sprzeczności, przeciwnie, w zestawieniu obu ujęć ujawnia się ich potencjał synergiczny. Model Halla dostarcza narzędzi analitycznych potrzebnych do rozpoznawania mechanizmów kultury, podczas gdy personalistyczne ujęcie kultury nadaje tym mechanizmom głębszy sens, ukazując je jako elementy służące rozwojowi osoby.

W perspektywie kształcenia kompetencji komunikacji międzykulturowej synergia ta ma wymiar szczególnie istotny. Personalistyczna wizja kultury pozwala uniknąć redukcjonizmu, jaki może pojawić się w czysto funkcjonalnych ujęciach antropologicznych. Uwrażliwia ona na aksjologiczny wymiar komunikacji, na znaczenie godności osoby oraz na etyczny fundament dialogu międzykulturowego. Tym samym wzmacnia komponent postaw, który jest równie ważny jak wiedza i umiejętności. Z kolei model Halla pomaga w praktycznym kształtowaniu świadomości ukrytych aspektów kultury, bez których nie jest możliwe pełne rozumienie zachowań przedstawicieli innych społeczności. Dzięki temu uzupełnia wymiar personalistyczny o konkretne narzędzia analityczne i diagnostyczne.

Oba ujęcia spotykają się w przekonaniu, że skuteczna komunikacja międzykulturowa wymaga wyjścia poza obserwację zewnętrznych różnic i że kluczem do porozumienia jest rozumienie ukrytych struktur znaczeń. Personalizm dodaje jednak istotny element, podkreśla, że te struktury mają swoje źródło w osobie ludzkiej, w jej wolności, rozumności i zdolności do tworzenia wartości. Tym samym dialog międzykulturowy nie jest jedynie techniką czy

zestawem kompetencji, lecz procesem spotkania osób, które, mimo różnic, uczestniczą w tej samej fundamentalnej kulturze ludzkiej. Ta perspektywa nie znosi różnorodności, lecz zakorzenia ją w głębszej jedności, czyniąc dialog możliwym i sensownym.

W świetle powyższych analiz można stwierdzić, że personalistyczna wizja kultury posiada znaczący potencjał w kształceniu kompetencji komunikacji międzykulturowej, zwłaszcza w ich wymiarze aksjologicznym, etycznym i antropologicznym. Umożliwia ona rozwijanie kompetencji głębokich, obejmujących nie tylko rozpoznanie różnic kulturowych, ale również zdolność do ich interpretacji w duchu poszanowania godności osoby i budowania relacji opartych na dialogu. Jednocześnie narzędzia analityczne obecne w modelu Halla wzmacniają praktyczny wymiar edukacji międzykulturowej, uwrażliwiając na nieuświadomione elementy kultury, które mogą prowadzić do nieporozumień. Zestawienie obu ujęć pozwala zatem na stworzenie perspektywy bardziej całościowej, w której analiza strukturalna i antropologia personalistyczna wzajemnie się uzupełniają.

Tak ujęta synteza może stanowić cenny model dla edukacji międzykulturowej, łączący funkcjonalne narzędzia diagnozy kulturowej z głęboką refleksją nad miejscem osoby w kulturze. W kontekście współczesnych wyzwań społecznych i cywilizacyjnych może ona przyczynić się nie tylko do zwiększenia efektywności komunikacji między przedstawicielami różnych kultur, lecz także do kształtowania postaw otwartości, odpowiedzialności i wzajemnego zrozumienia, które stanowią fundament pokojowego współistnienia w globalizującym się świecie²¹.

Porównanie personalistycznej wizji kultury Jana Pawła II z koncepcją Edwarda Halla pozwala ujawnić komplementarny charakter obu podejść w kontekście edukacji i praktyki komunikowania międzykulturowego. Personalizm traktuje człowieka jako centralny punkt kultury, podkreśla jego godność, podmiotowość, twórczość oraz zdolność do komunikowania i współdziałania w wymiarze zarówno indywidualnym, jak i społecznym. Kultura nie jest tu jedynie zbiorem norm czy wzorców zachowań, lecz dynamiczną przestrzenią, w której człowiek tworzy, wyraża siebie i rozwija swoje kompetencje komunikacyjne.

21 Por. F. Brotto, J. Huber, K. Karwacka-Vogele, G. Neuner, R. Ruffino, R. Teutsch, *Kompetencje międzykulturowe dla wszystkich. Przygotowanie do życia w różnorodnym świecie*, Warszawa 2014, s. 12.

Model „góry lodowej” Halla z kolei wskazuje, że wiele kluczowych elementów kultury pozostaje niewidocznych w codziennych interakcjach. W połączeniu z perspektywą personalistyczną metafora ta pozwala zrozumieć, że pełne komunikowanie międzykulturowe wymaga nie tylko znajomości powierzchownych form kultury (języka, gestów, zwyczajów), lecz także wglądu w ukryte wartości, przekonania i wzorce myślowe, które determinują zachowania jednostek i grup.

Integracja obu podejść w edukacji międzykulturowej sprzyja rozwijaniu kompetencji personalistycznych uczestników procesów komunikacyjnych. Uczy dostrzegać zarówno warstwę ukrytą, jak i widoczną kultury, przy jednoczesnym respektowaniu godności i twórczej aktywności człowieka. Personalistyczne wartości pozwalają interpretować i oceniać ukryte mechanizmy kulturowe w sposób, który wzmacnia empatię, szacunek i skuteczność komunikowania międzykulturowego.

W efekcie połączenie perspektywy personalistycznej z modelem Hallowskim umożliwia uczestnikom edukacji międzykulturowej nie tylko rozpoznanie różnic i podobieństw kulturowych, ale także świadome uczestnictwo w procesie komunikacyjnym, oparte na dialogu, twórczości i wzajemnym poszanowaniu wartości, co stanowi istotny fundament zarówno teorii, jak i praktyki współczesnej komunikacji międzykulturowej.

Połączenie w edukacji międzykulturowej i badaniach komunikacji międzykulturowej personalistycznego i Hallowskiego ujęcia kultury umożliwia nauczycielom i uczestnikom procesów edukacyjnych dostrzeżenie, że skuteczna interakcja międzykulturowa wymaga nie tylko znajomości powierzchownych aspektów zachowań i symboli, lecz przede wszystkim wglądu w ukryte mechanizmy kulturowe. Takie ujęcie powinno być pomocne w rozwijaniu świadomości międzykulturowej i kompetencji interpretacyjnych, stanowiąc narzędzie pozwalające lepiej rozumieć różnice i podobieństwa między kulturami oraz ułatwiać konstruktywny dialog. Z tego powodu ważny jest postulat dotyczący włączania personalistycznej wizji kultury w nauczanie z zakresu komunikowania międzykulturowego.

Podsumowanie

Próba przeanalizowania potencjału personalistycznej wizji kultury w procesie przyswajania kompetencji komunikowania międzykulturowego została podjęta w oparciu o konkretną wizję kultury Edwarda Halla propagowaną w literaturze

i dydaktyce z zakresu komunikacji międzykulturowej. Zastosowana metoda syntezy porównawczej przyniosła wnioski, które mogą służyć uświadomieniu wartości myśli personalistycznej w refleksji z zakresu komunikowania międzykulturowego.

Michał Drożdż pisał, że zróżnicowanie kultur, które jest naturalne, konieczne i wartościowe, powinno być interpretowane w perspektywie fundamentalnej jedności rodzaju ludzkiego, opartej na równej godności i wartości każdej osoby. Tylko w świetle tej ontologicznej jedności możliwe jest właściwe rozumienie i akceptowanie kulturowych różnic, a także prezentowanie całego duchowego dziedzictwa ludzkości na wspólnej platformie człowieczeństwa. Umieszczenie zarówno elementów jedności, jak i odmienności w kontekście personalistycznym pozwala uchwycić pełnię prawdy każdej kultury, odsłaniając wartość człowieka, sens jego rozumnego działania oraz znaczenie całego duchowego dorobku ludzkiej wspólnoty²². Wydaje się, że syntetyczne spojrzenie na analizowane koncepcje pozwala na efektywne rozpatrywanie komunikowania międzykulturowego jako procesu balansującego między jednością kultury ludzkiej i bogactwem kulturowej różnorodności.

Zawarte w niniejszym artykule refleksje odnoszą się do wybranych wątków aksjologii komunikacji międzykulturowej. Wskazują na rolę poznawczych, moralnych i estetycznych wartości kulturowych²³. Nieustającą motywacją do dalszej, pogłębionej refleksji nad istotą nierozzerwalnej relacji między kulturą a komunikowaniem mogą być słowa Jana Pawła II wskazujące na istotę relacji człowiek–kultura:

Kultura pozostaje zawsze w istotnym i koniecznym związku z tym, czym (raczej: kim) człowiek „jest”, natomiast związek jej z tym, co człowiek „ma” (posiada), o tyle jest ważny dla kultury, o tyle jest kulturotwórczy, o ile człowiek poprzez to, co posiada, może równocześnie pełniej „być” jako człowiek, pełniej stawać się człowiekiem we wszystkich właściwych dla człowieczeństwa wymiarach swego bytowania. [...] Człowiek, i tylko człowiek, jest sprawcą i twórcą kultury: człowiek, i tylko człowiek, w niej się wyraża i w niej się potwierdza²⁴.

22 M. Drożdż, *Osoba i kultura – odkrywanie personalnego wymiaru ludzkiej kultury*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 33 (2014) nr 2, s. 157.

23 Por. P. Sztompka, *O pojęciu kultury raz jeszcze*, „Studia Socjologiczne” (2019) nr 1 (232), s. 21.

24 Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w siedzibie UNESCO*, 7.

Bibliografia

- Beyond the surface: Exploring the iceberg of culture*, 2024, <https://thecorecollaborative.com/beyond-the-surface-exploring-the-iceberg-of-culture/> (11.10.2025).
- Brotto F., Huber J., Karwacka-Vogele K., Neuner G., Ruffino R., Teutsch R., *Kompetencje międzykulturowe dla wszystkich. Przygotowanie do życia w różnorodnym świecie*, Warszawa 2014.
- Chudy W., *Filozofia personalistyczna Jana Pawła II (Karola Wojtyły)*, „Teologia Polityczna” 3 (2005–2006), s. 233–252.
- Dan M., *Culture as a multi-level and multi-layer construct*, „Review of International Comparative Management” 21 (2020), s. 226–240.
- Drąg K., Drożdż M., *Godność osoby w komunikowaniu międzykulturowym*, w: *Godność osoby w mediach – media godne osoby*, red. M. Drożdż, K. Drąg, Tarnów 2020, s. 21–49.
- Drożdż M., *Osoba i kultura – odkrywanie personalnego wymiaru ludzkiej kultury*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 33 (2014) nr 2, s. 155–166.
- Fischer M., *Jan Paweł II o roli kultury w życiu człowieka i narodów*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 29 (2010) nr 2, s. 153–177.
- Głondys D., Bednarczyk M., *Komunikacja międzykulturowa albo lepiej nie wychodź z domu*, Kraków 2020.
- Gładkowski K., *Personalistyczna koncepcja kultury Jana Pawła II. Próba interpretacji antropologicznej wybranych przemówień*, „Roczniki Kulturoznawcze” 15 (2024) nr 3, s. 73–101, <https://doi.org/10.18290/rkult24153.3>.
- Granata P., *Culture as mediatization: Edward T. Hall's ecological approach*, „Inmediaciones de la Comunicación” 11 (2016), s. 57–70.
- Hall E., *Beyond culture*, Garden City 1976.
- Halverson-Wente L., *Developing intercultural communication competence*, <https://mlpp.pressbooks.pub/interculturalcommunicationcompetence/> (10.09.2025).
- Houde K. A., *Man creates culture, culture creates man: the reciprocal relationship between humanity and culture in the life and thought of saint John Paul II*, „Roczniki Kulturoznawcze” 15 (2024) nr 3, s. 7–48, <https://doi.org/10.18290/rkult24153.1>.
- Kaczorowski R., *Jana Pawła II mówienie o kulturze. Na marginesie jego „Listu do artystów”*, „Studia Gdańskie” 12 (1999), s. 289–306.
- Król J., *Znaczenie i rola kultury w nauczaniu Jana Pawła II w kontekście wybranych współczesnych jej ujęć*, „Roczniki Kulturoznawcze” 15 (2024) nr 3, s. 51–71.

- Królikowski J., *Wielka lekcja duchowości i humanizmu. Papież Jan Paweł II w siedzibie UNESCO w Paryżu (2 czerwca 1980 roku)*, „Studia Socialia Cracoviensia” 11 (2019) nr 1 (20), s. 61–73, <https://doi.org/10.15633/ssc.3799>.
- Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone 2 czerwca 1980 roku w UNESCO*, <https://teologiapolityczna.pl/jan-pawel-ii-przemowienie-wygloszone-2-czerwca-1980-roku-w-unesco> (12.10.2025).
- Jan Paweł II, *Kultura służy wyniesieniu człowieka i rozwojowi współpracy między narodami. Przemówienie do intelektualistów, Coimbra 15 maja 1982*, w: *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Rzym–Lublin 1988, s. 137–145.
- Osoba, wspólnota, wartości: personalizm Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, red. A. Lekka-Kowalik, G. Barth, K. Guzowski, B. Sipiński, Lublin 2021.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie społecznym Gaudium et spes*, 7.12.1965.
- Sztompka P., *O pojęciu kultury raz jeszcze*, „Studia Socjologiczne” (2019) nr 1 (232), s. 7–23.
- Wierzbicki A. M., *Filozofowie personalistycznego przebudzenia: Karol Wojtyła i Tadeusz Styczeń*, „Studia Pigioniana” 3 (2020) nr 3, s. 9–24, <https://doi.org/10.12775/SP.2020.001>.
- Ziętala G. A., *Język – kultura – komunikacja. Biznes w świecie wielokulturowym*, Nowy Sącz 2022.

Abstrakt

*Personalistyczna wizja kultury wobec Hallowskiej koncepcji kultury.
Implikacje dla kształcenia kompetencji komunikacji międzykulturowej*

Artykuł zawiera porównanie personalistycznej wizji kultury Jana Pawła II z modelem kultury opartym na koncepcji antropologa kultury Edwarda T. Halla w kontekście kształcenia kompetencji międzykulturowych. Analiza pokazuje, że choć podejścia te wywodzą się z odmiennych tradycji filozoficznych i antropologicznych, mogą skutecznie się uzupełniać w edukacji ukierunkowanej na komunikację międzykulturową. Połączenie personalistycznej antropologii – podkreślającej godność, podmiotowość i twórczy charakter osoby – z modelem akcentującym wielowarstwową strukturę kultury pogłębia rozumienie wartości, norm i ukrytych mechanizmów kulturowych, a także wspiera rozwój kompetencji personalistycznych niezbędnych do prowadzenia efektywnej komunikacji międzykulturowej.

Artykuł opiera się na podejściu teoretyczno-analitycznym, obejmującym krytyczne zestawienie obu modeli według wybranych kryteriów oraz syntezę wniosków, która prowadzi do propozycji integracji tych perspektyw w praktyce edukacyjnej.

Słowa kluczowe: aksjologia komunikowania, komunikowanie międzykulturowe, kultura, personalizm, Hallowska koncepcja kultury

Abstract

*The personalist vision of culture in relation to Hall's concept of culture:
Implications for the development of intercultural communication competence*

The article compares John Paul II's personalist vision of culture with the model of culture popularized by Edward T. Hall in the context of intercultural competence education. The analysis demonstrates that although these approaches originate from different philosophical and anthropological traditions, they can effectively complement each other in educational settings oriented toward intercultural communication. Integrating personalist anthropology, which emphasizes human dignity, subjectivity, and the creative character of the person, with a model highlighting the multilayered structure of culture enhances the understanding of values, norms, and hidden cultural mechanisms, while supporting the development of personalist competencies necessary for meaningful intercultural communication. The article is grounded in a theoretical-analytical methodology, involving critical comparison of the two models according to selected criteria, followed by a synthesis of conclusions that leads to a proposal for integrating both perspectives into educational practice.

Keywords: axiology of communication, intercultural communication, culture, personalism, Hall's concept of culture

